

TRAVMALARIN GÖLGESİNDE: POLİTİK PSİKOLOJİ

In the Shadow of Traumas: Political Psychology

Zeliha KURUDUCU*

ÖZET

Siyaset Bilimi profesörü Deniz Ülke Arıboğan editörlüğünde hazırlanan *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji* kitabı toplamda 12 farklı makalenin bir araya getirildiği kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Kitabın giriş yazısı Arıboğan tarafından Korona Günleri'nde kaleme alınmıştır. Bu bölüme Arıboğan, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 9 Kasım 1977'de Mısır Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmadan bir anekdotla giriş yapar. Arap- İsrail ilişkilerinin seyri açısından dönüm noktası olarak kabul edilen bu konuşmada Enver Sedat, İsrail ve Araplar arasındaki sorunun %70'inin psikolojik olduğunu iddia eder. Arıboğan'a göre Sedat Enver'in bu iddiası bireylerin ve toplumların yaşadıkları çatışmalar ile psikolojik süreçler arasındaki bağlantıyı ortaya koyması açısından önemli bir örnektir. İnkılap Yayınları'ndan 2020 yılında basılan kitap, politik psikoloji alanında kaleme alınmış 12 farklı makaleden oluşmaktadır. Deniz Ülke Arıboğan'ın "Bir Politik Anamnesis Örneği Olarak Ayasofya'nın İbadete Açılması Meselesi" başlıklı makalesi ise bu kitabın en dikkat çeken bölümüdür. Bu çalışmanın öncelikli amacı *Travmalar Gölgesinde: Politik Psikoloji* kitabının en can alıcı kısmını oluşturan Arıboğan'ın adı geçen kitap bölümünü değerlendirmektir.

Anahtar Sözcükler: Psikoloji, politik psikoloji, travma, Deniz Ülke Arıboğan, kitap incelemesi.

ABSTRACT

The book *In the Shadow of Traumas: Political Psychology*, edited by professor of political science, Deniz Ülke Arıboğan, is the product of a comprehensive study that brings together 12 different articles. The introduction to the book was written by Arıboğan at the corona days. Arıboğan enters this chapter with an anecdote from the speech of Egyptian president Enver Sadat at the Egyptian People's Assembly on 9 November 1977. In this speech, which is considered as a turning point in the course of Arab-Israeli relations, Enver Sadat claims that 70% of the problem between Israel and the Arabs is psychological. According to Arıboğan, this claim of Enver Sadat is an important example in terms of revealing the connection between the conflicts experienced by individuals and societies and psychological

* Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Rektörlük Birimi, Karabük/Türkiye. E-posta: zelihakuruducu@karabuk.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-4337-5983.

processes. The book, published by İnkılap Yayınları in 2020, consists of 12 different articles written in the field of political psychology. Deniz Ülke Arıboğan's article titled "Opening Hagia Sophia to Worship as an Example of Political Motherhood" is the most striking part of this book. The primary purpose of this study is to evaluate the mentioned book section of Arıboğan, which constitutes the most crucial part of the book *In the Shadow of Traumas: Political Psychology*.

Keywords: Psychology, political psychology, trauma, Deniz Ülke Arıboğan, book review.

Arıboğan, Deniz Ülke (ed.) (2020) *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 391 sayfa.

Siyaset bilimi profesörü Deniz Ülke Arıboğan editörlüğünde hazırlanan *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji* kitabı toplamda 12 farklı makalenin bir araya getirildiği kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Kitabın giriş yazısı Arıboğan tarafından korona günlerinde kaleme alınmıştır. Bu bölüme Arıboğan, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 9 Kasım 1977'de Mısır Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmadan bir anekdotla giriş yapar. Arap-İsrail ilişkilerinin seyri açısından dönüm noktası olarak kabul edilen bu konuşmada Enver Sedat, İsrail ve Araplar arasındaki sorunun %70'inin psikolojik olduğunu iddia eder. Arıboğan'a göre Enver Sedat'ın bu iddiası bireylerin ve toplumların yaşadıkları çatışmalar ile psikolojik süreçler arasındaki bağlantıyı ortaya koyması açısından önemli bir örnektir. Çünkü bilim dünyasında meydana gelen yeni gelişmelerle artık bilinen şudur: bireyin davranışını ele alan psikoloji bilimleri ile toplumun davranışlarını ele alan sosyal bilimler, siyaset bilimlerinin kesişim noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden siyaset bilimi herhangi bir konuyu bireysel ve toplumsal dinamikler göz önünde bulundurmadan tek başına ele alamaz. Öte yandan yeni gelişen bir alan olarak "politik psikoloji", bu bağlamda önemli bir işlevi yerine getirmeyi amaçlamaktadır: insanların ve büyük grupların davranışları ile psikolojik süreçler arasındaki bağlantıların ortaya konulması. Elimize aldığımız bu kitapta yer alan bütün çalışmalar bu amaç doğrultusunda hazırlanmış olup bu alanda önemli bir eksiği doldurmaktadır. Kitaba katkıda bulunan yazarlar çalışmalarında politik psikolojinin diğer bilimlerle kesişen noktalarına değinmişlerdir. Bu sayede yazarların kendi alanlarına yönelik daha yenilikçi bir bakış açısı kazandırmayı hedefledikleri söylenebilir.

Kitabın ilk yazısı Arıboğan'ın kaleme aldığı "Bir Politik Anamnesis Örneği Olarak Ayasofya'nın İbadete Açılması Meselesi" başlıklı makaledir. Diğer 11 makale ise sırasıyla; 1. Hadiye Yılmaz Odabaşı'nın "Toplumsal Travma ve Posttravmatik Gelişme Perspektifinden Balkan Savaşı ve Milli-

yetçiliğin Kitleleştirilmesi”, 2. Murat Koç’un “Şeytanlaştırma Miti ve Şeytanlaşan Düşmanlar: ABD-İRAN”, 3. Kudret Eren Yavuz ve Ayfer Hatipoğlu’nun “Geçmiş Bugün Olduğunda: Toplumsal Yas”, 4. İ. Arda Odabaşı’nın “Cinayet Seyriyle Realiteden Kaçış: I. Dünya Savaşı’nda Popüler Film ve Toplumsal Travma”, 5. Akif Bahadır Kaynak ve Gül Koçyiğit’in “Korkunun Diplomasisi: Komünizm ve İslami Terör Korkuları Üzerinden Toplumsal Rızanın Sağlanması”, 6. Ayşe Şenay Koç’un “Holokost’un Aktörleri”, 7. Meltem Narter’in “Sosyal Davranışın Eril Psikolojisi”, 8. Ömer Osmanoğlu’nun “Platon’un Toplum ve Devlet Teorilerinin Psiko-Politik Karakteri”, 9. Büşra Avşar ve Ayça Ferda Kansu’nun “Benzerlik ve Farklılıkların Işığında Avrupalılığın Psikopolitiği”, 10. Vahit Çalışır’ın “Bir Naif Gerçekçilik Sorunu: Siyasal Kutuplaşma”, 11. Ayça Ferda Kansu’nun “Ben Kendim, Sen Gölge: Ötekim ve Personam” adlı makaleleridir.

Prof. Dr. Deniz Ülkü Arıboğan’ın “Bir Politik Anamnesis Örneği Olarak Ayasofya’nın İbadete Açılması Meselesi” başlıklı makalesi bu çalışmanın en dikkat çeken bölümünü oluşturmaktadır. Bunun bir nedeni Ayasofya’nın ibadete açılma meselesinin yakın zamanda Türkiye siyasetinin gündeminde yer almış bir konu olmasıdır. Öte yandan Ayasofya sıradan bir yapı değildir. Dünyanın akışını değiştiren bir vakanın -İstanbul’un fethi- hatırlama ve hatırlatma nesnesi yani bir sembolüdür. Tekrar ibadete açılması meselesi üzerine yapılan tartışmaların daha geniş bir perspektiften ele alınıp incelenmesi elzemdir. Okura çok boyutlu bir değerlendirme imkânı tanınması açısından ise Arıboğan’ın makalesi önemlidir. Bu sebeplerden dolayı bu yazının öncelikli amacı *Travmalar Gölgesinde: politik psikoloji* kitabının en can alıcı kısmını oluşturan Arıboğan’ın adı geçen kitap bölümünü değerlendirmektir.

Arıboğan’ın ilgili çalışması kitabın öncelikli yazılma amacına da hizmet eder. Yazar şunun altını çizer: geçmiş dönemlerde yaşanan kolektif travmalar aradan yüzyıllar geçmiş olsa dahi bugünün toplumsal psikolojisini ve insan davranışını şekillendirebilir. Bu noktadan çıkışla kitap, bu tespite yönelik etraflı bir tartışmayı kamuoyuna açmaya olanak sağlar. Arıboğan’ın Ayasofya meselesi hakkındaki temel odağı şudur: 1453 yılında yaşanmış bir hadisenin Türkler tarafından “seçilmiş bir zafer” olarak tanımlanırken; öte yandan aynı hadisenin Batı dünyasının bastırılmış “seçilmiş travmasını” tetikleme potansiyeli gerçeği. Bu bağlamda yazar Ayasofya’ya dair şu an yaşananları “seçilmiş zaferler” ve “seçilmiş travmalar” gibi kavramlar ışığında ele alarak tartışmasının zeminini oluşturur. Seçilmiş zaferler bir topluma mutluluk, gurur ve onur veren tarihsel bir olayın daha sonraki dönemlerde topluma tekrar hatırlatılarak imtiyaz sa-

hiplerinin o olayı topluma karşı nasıl kullandığını bizlere gösterirken; seçilmiş travmalar ise tam tersine, bir toplumun hafızasında yer etmiş keder verici bir tarihsel olaya karşı toplumun geliştirdiği bakış açısının kullanılarak o toplumun nasıl yönetildiğine ve yönlendirildiğine işaret eder.

Ariboğan “seçilmiş zafer” ve “seçilmiş travma” kavramsalları üzerinden “Bir Politik Anamnesis Örneği Olarak Ayasofya’nın İbadete Açılması Meselesi” makalesini iki temel başlık altında toplar. Birinci bölümde yazar, Ayasofya’nın tarih içindeki serüvenine kısa bir yolculuk yapar. Ayasofya’nın farklı dönemlerde yaşanan tarihi olaylar sonucu uğradığı değişimlerin ve bir sembole dönüşen bu yapının kendi bünyesine aldığı çok çeşitli “kimlik hikâyeleri”nin izini sürer. Yazar bu yolu üç ana hat üzerinden takip eder. Bir, Ayasofya’nın zaman içinde değişen statüsü (537’de görkemli bir kilise olarak ibadete açılırken, 1453 İstanbul’un fethiyle birlikte camiye ve 1934 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye çevrilme süreci). İki, Ayasofya meselesinin bir toplumu “kazanılmış kimlik” konumuna taşırken; bir başka toplumu “kaybedilmiş” konumuna düşürdüğü gerçeği. Üç, geçmişte yaşanan “kolektif bir travma” örneği olarak Ayasofya’nın farklı zamanlarda yeniden bir “hatırlama” ve “hatırlatma sembolü” olarak kullanılması meselesi. Bu geniş yelpazeyle Ariboğan, çalışmasında hem çok yönlü bir yaklaşım hem de tarafsız bir bakış açısı sergiler. Ona göre toplumların geçmişte yaşadıkları kolektif travmalar sosyolojik, psikolojik kökenleri kadar politik sonuçlara da sahiptir. Hiç kuşkusuz tarihin derinlerinde kalmış bir hikâyeye, kaybeden tarafın yeniden kazanma motivasyonunu harekete geçiren bir “seçilmiş ideaya” dönüşebilir. Bu bağlamda Ariboğan, Ayasofya’nın bir “anamnesis” olarak kullanıldığını iddia eder. Neal Curtis, Volkan Namık, Hannah Aredent, Nuri Bilgin, McMullin ve Harry W.S. Lee gibi düşünürlerin çalışmalarından alıntılar yaparak bu iddiasının kuramsal zeminin oluşturur. Fazla detay ve kavramlarla okuru sıkmaktan kaçınan yazar yine de konu hakkında kuramsal ve detaylı bir araştırma yapmak isteyen okurlarına geniş ve kapsamlı bir dipnot ve kaynakça imkânı sunar.

Yazar, makalesinde tarihten benzer başka olaylara ve örneklerle de yer vermeyi unutmaz. Bunu yaparken meseleye daha geniş bir açıdan bakmayı, olaylar arasında ilişkiler kurmayı ve bir bütünün parçalarının bütüne nasıl hizmet ettiğini okura göstermeyi önceler. Okura tarihin Ayasofya meselesi gibi daha birçok örnekle dolu olduğunu hatırlatır. Örneğin, Çin’in “Ulusal aşağılanmışlığını asla unutma ve Çin rüyasını hayata geçir” sloganıyla bugün dünyanın yeni süper gücü olma serüveninin arkasında yatan motivasyonu işaret eder. Çinlilerin bugün bile “Utanç Yüzyılı” olarak hatırladığı 19. yüzyılda kaybedilen Afyon Savaşları üzerinden yitirdikleri

özgüvene dikkat çekerek bugün Çin'in dünyanın yeni süper gücü olma serüveninin altında yatan psikolojik çatışmayı irdeler. Benzer şekilde Yunan ulusal birliğinin sağlanmasında önemli rol oynayan "Megali İdea"nın (Büyük Ülkü) bir seçilmiş hedef olarak kavramsallaştırılmasındaki kaçınılmaz rolü üzerine de değinir. Bu bağlamda Arıboğan'a göre hiç kuşkusuz İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın tarihi serüveni de birer "kolektif travma"dır ve bu durum sadece Bizans İmparatorluğu'nun devamı olan Yunanlılar için değil, tüm Hristiyan dünyasını içine alan kolektif bir travmadır. Yazara göre "kaybedilmiş bir kimlik" unsuru olarak İstanbul'un fethi ve Ayasofya'nın kiliseden camiye dönüştürülmesi, kimi Batılı sanat eserlerinde de kendisine yer bulmuştur. Arıboğan bu ilişkiyi kurarken bazı Türk ve Batılı çalışmalardan alıntılar yaparak örneklendirir. Bu sayede okur yaşanan zafer/travmanın toplumlar üzerinde yarattığı etkiyi daha net kavrayabilme imkânı bulur.

Yazara göre bir toplum için "kayıp" mekân durumundaki Ayasofya'nın bir başka toplum için "zafer" sembolü olması ve tarihin belleğinde saklı duran bu hikâyenin nesilden nesile taşınması bu mekânın hala güncel etkisini koruyabildiğini gösteren ipuçlarıdır. İlerleyen bölümlerde Arıboğan, Hannah Arendt'in kavramını (hatırlama edinimi) temel alarak Ayasofya'nın şu anki güncel siyasete gündem oluşunu, bir tür "politik anamnesis" olarak çözümler ve bunun bir takım politik sonuçlar doğurmasının da kaçınılmaz olduğunu zeminini önceler.

Yazar makalesinin ikinci bölümüne "Ayasofya'nın Sembolik Değeri" başlığı altında devam eder. Bu bölümde Ayasofya'nın hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar açısından öneminin büyük olduğunu altını çizer. Yazara göre kilise/cami/müze Ayasofya, İslam tarihinin en büyük fetih sembolüdür. Aynı zamanda halifeliğin temsilcisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun imparatorluk kimliğinin de zirve noktasıdır. Bu yüzden Ayasofya sadece bir fetih anıtı değildir. İslam dünyasının Batı'ya ve Hristiyan dünyasına karşı kazandığı zaferin simgesidir. Arıboğan'a göre mesele sadece Hristiyan Batı dünyasıyla da sınırlı değildir. Ayasofya meselesi İslam âlemi için de büyük öneme sahiptir. Bu yüzden makalesinde yazar iki farklı medeniyet (Batı, Doğu) için Ayasofya meselesinin önemine değinir ve Ayasofya meselesinin sosyo-psiko-politik etkilerine işaret eder.

Öte yandan, yazara göre Ayasofya'nın bugün tekrar ibadete açılma meselesi sembolik birtakım değerlere sahiptir. Hiç kuşkusuz camiden müzeye çevrilmiş olan bu yapıtın tekrar cami statüsüne getirilme mevzusu Yunan, Hristiyan ve İslam dünyasının yanında, Türkiye'deki laik ve muhafazakâr kitleleri de etkileyecek güçtedir. Bu noktada Arıboğan şunun altını

çizer: bir tarafta laik bir sembol olarak yapıya atfedilen müze statüsü, öte tarafta İslami bir sembol olarak yeniden cami olarak kullanıma açılması bir kitle için yenilgi; bir diğer kitle için ise yeniden zafer psikolojisi yaratabilir. Arıboğan bu meseleyi incelerken çalışmasında bilim ve sanat dünyasından bazı örneklerle detaylandırır.

Arıboğan, tarihçi Ethem Eldem'den alıntılarla “Ayasofya'nın özellikle Bizans'a karşı girilen ve fetih ile sonuçlanan bir mücadelenin en parlak nişanesi olarak görülmesi” meselesi üzerine de eğilir. Ayasofya hiç şüphesiz İslam dünyasının zaferini kanıtlayan en güçlü somut semboldür. Yazar, Osmanlı'nın yıkılışı ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla müze statüsüne geçirilen bu önemli yapının ve meseleyle bağlantılı tüm tarihi süreçlerin aynı zamanda Türk toplumunun kolektif hafızasında bir travma niteliği taşıdığını iddia eder. Yüzleşilmemiş ve üstü örtülmüş bu toplumsal travma aynı zamanda şu an “unutulmaya çalışılan kayıplarla yüzleşme ve bir yönüyle travmanın tetiklenmesi anlamını” taşıdığını söyler. Öte yandan son yüzyılda Batı dünyasında yükselen radikal İslam olgusuna, Hamilton gibi düşünürlerin “uygarlıklar çatışması” gibi provokatif ve ayrıştırıcı tezlerinin popülerliğine dikkat çekerek Ayasofya'nın yeniden cami haline dönüştürülmesinin tahrik edici bulunacağını altını çizer. Bu nedenle yazar, sonuç bölümünde Ayasofya'nın tekrar cami olarak açılma meselesinin günümüz siyasi konjonktüründe çok ciddi etkilere/tepkilere kaynaklık edebileceği kanaatine varır.

Sonuç olarak “Ayasofya büyük kazanımların ve büyük kaybedişlerin, sevinçlerin ve hüznlerin, kolektif travmaların ve tarihi zaferlerin anıt mekanıdır. İçinde mistik, politik, teolojik hikâyelerin gömülü olduğu bir hafıza sandığı” konumundadır. Hiç şüphesiz Hristiyan Batı'nın “bastırılmış travması”, tarihin akışını tamamen değiştiren bir olay, her iki din için bir tür “hatırlama” ve “hatırlatma” nesnesi, tarih boyu büyük kitlelerin farklı “sembolik değerler” atfettiği bir yapıdır. Ama her şeyden önemlisi yazara göre, Ayasofya önce tarihe ait olan kolektif bir mirastır. Bununla birlikte bugünün toplumsal yapısını etkileme ve değiştirme gücüne sahip bir başyapıttır. Yazar, Ayasofya meselesi üzerine tartışmasını, kuramsal çerçevenin yanı sıra tarihten ve günümüzden örnekler de vererek daha kapsamlı ve objektif bir zemine oturtmayı önceler. Bu sayede Deniz Ülkü Arıboğan günümüz siyasi konjonktürünü doğru ve anlaşılır kılmayı da başarır.

Kaynakça

Arıboğan, Deniz Ülke (2020). “Bir Politik ‘Anamnesis’ Örneği Olarak Ayasofya'nın İbadete Açılması Meselesi”. Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji. Ed. Deniz Ülke Arıboğan. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 17-46.